

РОЗДІЛ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 336.227.8:502.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.10>

ЗЕЛЕНА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОДАТКІВ І УКРАЇНА

Анісімова М.Ф.,
*кандидат юридичних наук,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та права Європейського Союзу,
Державний податковий університет
ORCID: 0000-0002-0585-1491
e-mail: anis-m@ukr.net*

Вербіцький А.С.,
*здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня ННІ права,
Державний податковий університет
ORCID: 0009-0006-6031-3473
e-mail: andriy.verb.2020@gmail.com*

Анісімова М.Ф., Вербіцький А.С. Зелена фіскальна політика: європейський досвід впровадження екологічних податків і Україна.

У статті аналізуються концепція зеленої фіскальної політики, що передбачає використання податкових інструментів для сприяння екологічно сталому розвитку, історія впровадження та основні принципи екологічного оподаткування в європейських країнах – Німеччині, Швеції, Данії. Особливу увагу приділено механізмам стимулювання бізнесу та населення до зменшення викидів парникових газів та переходу на відновлювані джерела енергії. Вивчаються різноманітні підходи до екологічного оподаткування, а саме: введення податків на викиди вуглецю та використання природних ресурсів, а також програми субсидій і податкових знижок, які сприяють зеленому переходу. Акцентується, що досвід Європи у впровадженні екологічних податків є прикладом для інших країн, що прагнуть до високих екологічних стандартів та сталого розвитку.

Підкреслюється, що зелене оподаткування не тільки сприяє охороні довкілля, але й позитивно впливає на економіку, а саме: на зайнятість, інновації та конкурентоспроможність, на стимулювання розвитку нових технологій і створення робочих місць у зеленому секторі економіки.

Досліджено питання соціальної справедливості в контексті екологічного оподаткування, зокрема вплив податків на різні соціальні групи населення. Наведено приклади успішних проектів, що поєднують екологічні цілі з економічними перевагами, включаючи створення нових робочих місць у відновлюваній енергетиці й ефективне використання ресурсів.

Проаналізовано міжнародні угоди й ініціативи (Паризьку угоду та Європейський зелений курс), спрямовані на просування екологічного оподаткування, значну увагу приділено вивченню внеску міжнародних інституцій у фінансування зелених проектів, а також ролі міжнародних організацій в оцінці ефективності екологічних податків.

Аналіз ролі міжнародної співпраці у впровадженні зеленої фіскальної політики, засвідчує, що координація зусиль різних суб'єктів міжнародного права на глобальному рівні, є важливим аспектом як для успішного впровадження зеленої фіскальної політики, так і в цілому для боротьби зі зміною клімату та захисту довкілля.

Ключові слова: зелена фіскальна політика, екологічні податки, європейський досвід, сталий розвиток, податкові інструменти, економічні наслідки, соціальна справедливість, міжнародне співробітництво, Паризька угода, Європейський зелений курс, зелені технології.

Anisimova M.F., Verbitskyi A.S. Green fiscal policy: European experience in the implementation of environmental taxes and Ukraine.

The article analyzes the concept of green fiscal policy, which involves the use of tax instruments to promote environmentally sustainable development, the history of implementation and the main principles of environmental taxation in European countries - Germany, Sweden, Denmark. Particular attention is paid to mechanisms for stimulating business and the population to reduce greenhouse gas emissions and switch to renewable energy sources. Various approaches to environmental taxation are studied, namely: the introduction of taxes on carbon emissions and the use of natural resources, as well as subsidy and tax rebate programs that promote the green transition. It is emphasized that Europe's experience in implementing environmental taxes is an example for other countries striving for high environmental standards and sustainable development.

It is emphasized that green taxation not only contributes to environmental protection, but also has a positive impact on the economy, namely: on employment, innovation and competitiveness, on stimulating the development of new technologies and creating jobs in the green sector of the economy.

The issue of social justice in the context of environmental taxation is investigated, in particular the impact of taxes on different social groups of the population. Examples of successful projects that combine environmental goals with economic benefits are given, including the creation of new jobs in renewable energy and efficient use of resources.

International agreements and initiatives (the Paris Agreement and the European Green Deal) aimed at promoting environmental taxation are analyzed, with significant attention paid to studying the contribution of international institutions to financing green projects, as well as the role of international organizations in assessing the effectiveness of environmental taxes.

The analysis of the role of international cooperation in the implementation of green fiscal policy shows that coordination of efforts of various subjects of international law at the global level is an important aspect both for the successful implementation of green fiscal policy and in general for combating climate change and environmental protection.

Key words: green fiscal policy, environmental taxes, European experience, sustainable development, tax instruments, economic impacts, social justice, international cooperation, Paris Agreement, European Green Deal, green technologies.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання екологічної стійкості та змін клімату стають дедалі актуальнішими, що викликає нагальну потребу впровадження ефективних фіскальних заходів для захисту навколишнього середовища. Зелена фіскальна політика, яка включає введення екологічних податків, є одним із ключових інструментів для зменшення негативного впливу економічної діяльності людства на природу. Проте, попри її значний потенціал, впровадження зеленої фіскальної політики стикається з численними викликами економічного, соціального та політичного спектру. Однією з головних проблем є спротив бізнесу та населення, невдоволених додатковим фінансовим навантаженням, що виникає внаслідок впровадження екологічних податків. Крім того, ефективність таких заходів залежить від наявності адекватної законодавчої бази та інституційної спроможності держави. В Україні питання екологічної стійкості набуває особливої актуальності на тлі екологічних проблем, спричинених російським вторгненням. Військові дії, особливо з моменту початку повномасштабного вторгнення РФ, призвели до значного забруднення ґрунтів та водних ресурсів, знищення природних екосистем та відчутного погіршення якості повітря, що вимагає негайних дій для відновлення довкілля.

З огляду на це, необхідність дослідження європейського досвіду впровадження екологічних податків не викликає жодних сумнівів, тим більше, що Європейський Союз, зокрема, демонструє вагомі успіхи у впровадженні екологічних податків, що сприяють зменшенню викидів парникових газів, підвищенню енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії. До того ж, аналіз європейського досвіду дозволяє виявити як позитивні результати, так і можливі проблеми та недоліки, яких зможуть уникнути інші держави, що тільки починають впроваджувати подібні заходи. Вивчення цього питання також важливе з урахуванням глобальних викликів та зобов'я-

зань щодо боротьби зі зміною клімату, визначених міжнародними договорами, такими, наприклад, як Паризька угода [1]. Для України, зважаючи на поточну військову ситуацію та її катастрофічні наслідки для довкілля, використання європейського досвіду може стати вирішальним для ефективної реабілітації та захисту навколишнього природного середовища (далі в тексті – НПС).

Метою дослідження є комплексний аналіз та оцінка європейського досвіду впровадження екологічних податків у контексті зеленої фіскальної політики, з особливим акцентом на його потенційне застосування в Україні. Враховуючи нагальні екологічні проблеми, викликані агресивним вторгненням РФ, автори дослідження вбачають своїм завданням визначити, як адаптація європейських практик може сприяти поліпшенню екологічної стійкості та мінімізації негативного впливу економічної діяльності на природу. Внаслідок цього фокус уваги зосереджено на розгляді нормативно-правових аспектів, соціально-економічних наслідків та інституційних передумов для успішного впровадження екологічних податків. А особливе значення приділяється аналізу позитивного досвіду, а також можливих проблем і викликів, що виникають під час імплементації таких заходів.

Стан опрацювання проблематики. Різноманітні аспекти екологічного оподаткування досліджувала у своїх працях велика кількість науковців, як вітчизняних – О.О. Вікліч, А.С. Воронцова, О.Н. Гаркушенко, Б.О. Горлицький, Б.М. Данилишин, Ю.М. Демків, Л.П. Захаркіна, М.М. Карлін, М.С. Мартишко, Л.Г. Мельник, Т.І. Оводенко, В.П. Пладень, В.Я. Шевчук та інш., так і зарубіжних – У. Баумоль, П. Екінс, Х. Девені, М. Паркес, В. Джагер тощо. У цих працях розглянуто економіко-правову сутність поняття екологічного податку, досліджено проблеми екологізації економіки, проаналізовано особливості справляння екологічних податків та ефективність їх дії, вивчено міжнародний досвід впровадження екологічних податків та розглянуто шляхи вдосконалення екологічного оподаткування в Україні [2]. Проте суттєвий науковий доробок у цій галузі знань, не скасовує нагальної потреби постійного відстеження змін поточної ситуації в бюджетному та податковому законодавстві України з огляду на його роль у екологізації економіки і збереженні НПС, та ще й на фоні обтяжуючої ситуацію ключового фактора – триваючої війни, що вже три роки виснажує країну, знищуючи її народ, руйнуючи матеріальні ресурси, економіку, довкілля тощо й необхідності гармонізації національного права з правом Європейського Союзу в контексті євроінтеграційних планів нашої держави і відповідно визначених під них завдань.

Виклад основного матеріалу. Зелена фіскальна політика є підходом до державних фінансів, що спрямований на зменшення негативного впливу на довкілля за допомогою податкових та бюджетних заходів. Вона включає в себе впровадження екологічних податків, надання субсидій для зеленої енергетики, та інші економічні інструменти, які стимулюють сталий розвиток і зменшують викиди парникових газів. Основною метою зеленої фіскальної політики є інтеграція екологічних міркувань, як базових засад, у фінансову та економічну політику країни, що дозволяє досягти балансу між економічним зростанням та збереженням довкілля [3].

На думку М. Булавинця, екологічні податки є інструментом впливу на діяльність суб'єктів господарювання з метою охорони довкілля, зменшення шкідливого впливу та стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення забруднення навколишнього середовища. З цим важко не погодитися, тим більше, що існують переконливі позитивні приклади використання цього інструменту деякими європейськими країнами. Разом з тим, досвід свідчить, що збільшення ставок екологічного податку в якості економічних стимулів для забруднювачів є недостатньо ефективним для спонукання їх до скорочення викидів, скидів та розміщення відходів [4]. Враховуючи це, вважаємо, що впровадження комплексних заходів, які поєднують економічні стимули з технологічними інноваціями та жорстким контролем за дотриманням норм екологічного законодавства, буде більш ефективним у досягненні кінцевого бажаного результату. Тому саме на них і треба зосередитись.

В контексті глобальних викликів, пов'язаних із кліматичними змінами та пошуками ефективних методів зменшення викидів парникових газів, впровадження податків на викиди вуглецю стає все більш актуальним. Одним із яскравих прикладів успішного застосування такого інструменту є Швеція, країна, яка завжди вирізнялася своєю прогресивною екологічною політикою. З огляду на її значні досягнення у цій сфері, досвід Швеції вартий більш детального вивчення.

Швеція була однією із перших країн, що запровадила податок на викиди вуглецю. Це сталося в 1991 році в рамках комплексної екологічної реформи, спрямованої на зменшення залежності від викопного палива та стимулювання переходу до сталої економіки [5]. Цей податок став одним з

основних інструментів екологічної політики Швеції, спрямованих на зниження викидів парникових газів та сприяння використанню відновлюваних джерел енергії.

Передумови для впровадження податку на викиди вуглецю були багатогранними. В першу чергу, Швеція мала довгу історію активної екологічної політики та високих стандартів екологічного законодавства. Ці стандарти включали не лише захист навколишнього середовища, але й активні заходи щодо зменшення забруднення повітря та води. У 1980-х роках країна зіткнулася зі зростанням рівня викидів парникових газів та підвищеною залежністю від викопного палива, що вимагало впровадження негайних заходів для зменшення екологічного навантаження [6].

Окрім цього, висока суспільна підтримка екологічних ініціатив та зростаюче усвідомлення необхідності боротьби з кліматичними змінами стали важливими чинниками для впровадження цього податку. Уряд Швеції активно залучав громадськість до обговорення та планування екологічних реформ, що сприяло створенню консенсусу щодо необхідності введення податку на викиди вуглецю [7]. Впровадження цього податку стало можливим завдяки економічним та технологічним передумовам, таким як розвиток відновлюваної енергетики та інноваційних технологій. В цілому ж, впровадження податку на викиди вуглецю у Швеції стало результатом тривалої історії розвитку екологічної політики, підтримки суспільства та науково-технічного прогресу.

Іншим важливим прикладом вдалої економічної політики, спрямованої на зменшення викидів парникових газів у промисловості та транспорті, може бути досвід Німеччини, де у 2009 році було впроваджено податок на викиди вуглецю. Цей податок мав стимулювати компанії до впровадження енергозберігаючих технологій та зменшення викидів вуглецю. Завдяки його стягненню, господарюючих суб'єктів, які продовжували випускати в повітря високі обсяги вуглецю, обтяжували сплатою значних коштів, що спонукало їх шукати альтернативні рішення для зменшення викидів. За даними Європейського агентства з охорони навколишнього середовища (European Environment Agency), ця політика призвела до скорочення викидів парникових газів у країні, що стало важливим кроком на шляху до зменшення негативного впливу на клімат [8].

Як результат, сьогодні Німеччина є однією з провідних країн Європи у впровадженні політики зменшення викидів вуглецю, що позитивно відображається на стані навколишнього середовища. Варто зауважити, що цей податок не тільки виконує функцію економічного стимулу для промислових виробників до скорочення викидів парникових газів, але й сприяє розвитку нових технологій та інновацій у сфері енергозбереження. Важливо наголосити, що такий підхід також має соціальні та економічні вигоди, оскільки створює нові робочі місця у сферах, пов'язаних з екологічними технологіями та енергоефективністю. Це демонструє, як країни можуть ефективно використовувати економічні інструменти для досягнення екологічних цілей, сприяючи одночасно розвитку нових технологій та зменшенню негативного впливу на довкілля.

Третім прикладом є Великобританія, де в 2011 році також був запроваджений податок на викиди вуглецю. Він став однією з ключових складових політики країни щодо боротьби зі зміною клімату та зменшення викидів парникових газів. Цей податок охоплює різні сектори, включаючи промисловість, транспорт і будівництво, змушуючи їх зменшувати викиди вуглецю або сплачувати додаткові збори. З моменту його введення, країна здійснила значні інвестиції у відновлювані джерела енергії, що дозволило їй створити нові робочі місця та зміцнити енергетичну безпеку. Податок також стимулював розвиток екологічно чистих технологій та підвищення енергоефективності, що, у свою чергу, сприяло зниженню залежності від викопного палива та зменшенню негативного впливу на НПС [7].

За даними Європейського агентства з охорони навколишнього середовища, податок на викиди вуглецю у Великобританії сприяв значному зменшенню викидів парникових газів у країні [6]. Завдяки впровадженню податку, Великобританія досягла скорочення своїх викидів на відсотки, що дозволило їй приєднатися до групи європейських країн-лідерів, які змогли позитивно вирішити питання скорочення викидів. Цікаво і повчально, що уряд країни на цьому не зупинився і продовжує впроваджувати додаткові заходи для досягнення ще більш амбітних цілей у боротьбі зі зміною клімату, включаючи розробку нових стандартів для транспортних засобів та будівель. Вплив податку на викиди вуглецю у Великобританії є наочним прикладом того, як державна політика може стимулювати сталий розвиток та впровадження інноваційних рішень у галузі екології та енергетики.

Зелена фіскальна політика відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку держави, зменшуючи негативний вплив на довкілля через податкові та бюджетні заходи. Впровадження

екологічних податків, субсидій для зеленої енергетики та інших економічних інструментів сприяє зменшенню викидів парникових газів та стимулює сталий розвиток. Зелена фіскальна політика спрямована на інтеграцію екологічних міркувань у фінансову та економічну політику країни, забезпечуючи досягнення балансу між економічним зростанням та збереженням довкілля. Такий підхід дозволяє країні не тільки дотримуватися екологічних стандартів, але й стимулює інновації та розвиток зеленої економіки, створення нових робочих місць у сфері відновлюваних джерел енергії та енергоефективності.

Проте, не зважаючи на очевидні переваги зеленої фіскальної політики, її впровадження супроводжується певними ускладненнями. Наприклад, підвищення ставок екологічних податків далеко не завжди достатньо мотивує забруднювачів до скорочення викидів. Це ставить перед урядом завдання пошуку оптимального балансу між економічними стимулами та регуляторними заходами для досягнення екологічних цілей. Крім того варто враховувати, що важливим аспектом успішної реалізації зеленої фіскальної політики є залучення громадськості та бізнесу до обговорення та планування екологічних реформ, бо лише за умови співпраці всіх зацікавлених сторін можна досягти значного прогресу у збереженні довкілля та зменшенні негативного впливу на нього.

Тепер слід розібратися, як виглядає ситуація у цій сфері в Україні. В нашій державі теж існують екологічні податки, проте нормативно-правові механізми їх регулювання за своїми параметрами значно поступаються тим, що діють у європейських країнах. Такий стан справ пояснюється кількома факторами, серед яких: недостатня екологічна свідомість населення та низька зацікавленість бізнесу в ощадливому використанні природних ресурсів. З огляду на це, перед урядом України постає нагальне завдання організації заходів щодо залучення громадськості до обговорення та планування екологічних реформ, успішне просування яких напряму залежить від підвищення ефективності екологічного оподаткування. Без підтримки громадянського суспільства та без усвідомлення бізнесом важливості екологічної відповідальності, досягнення цієї мети не видається можливим.

В європейських країнах, приклади яких аналізувалися вище, ситуація з екологічним оподаткуванням є зовсім іншою. Там існує розвинена система, яка охоплює різноманітні види податків, включаючи податки на енергію, транспорт, забруднення та податки на ресурси [9]. Завдяки цьому вони мають змогу ефективніше управляти природними ресурсами та зменшувати негативний вплив на довкілля. Екологічне оподаткування в Європі є важливим інструментом для досягнення цілей сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки. Воно стимулює підприємства та громадян до зменшення споживання енергії, використання відновлюваних джерел енергії, а також до зменшення викидів шкідливих речовин.

Цей позитивний досвід європейських країн, при його належному вивченні, та адаптації до власних потреб удосконалення системи екологічного оподаткування міг би стати для України, як вбачається, ефективним робочим інструментом досягнення балансу між економічним зростанням та збереженням довкілля [10]. Впровадження системи екологічного оподаткування сприятиме зменшенню забруднення навколишнього середовища, збереженню природних ресурсів та покращенню якості життя громадян. До того ж, це буде важливим кроком на шляху до європейської інтеграції та виконання міжнародних зобов'язань України у сфері охорони довкілля.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зауважимо, що зелена фіскальна політика, є важливим інструментом для забезпечення екологічно сталого розвитку. Досвід впровадження та основні принципи екологічного оподаткування в таких країнах, як Німеччина, Швеція та Великобританія, засвідчує, що екологічні податки можуть сприяти значному скороченню викидів парникових газів та переходу на відновлювані джерела енергії. Європейський досвід підтверджує, що зелена фіскальна політика, яка забезпечує високі екологічні стандарти, може бути корисним прикладом для інших країн. Україні варто врахувати цей досвід, переглянувши доцільність справляння в існуючому вигляді переважної більшості чинних екологічних податків. Для акумулювання достатніх обсягів бюджетних коштів, спрямованих на екологічне відновлення територій, що особливо актуально з урахуванням руйнівного впливу триваючої війни, перспективним для нашої країни видається запровадження диференційованої системи екологічного оподаткування залежно від галузевої специфіки у поєднанні з таким показником, як рівень забрудненості регіону, а також створення умов стимулювання бізнесу до переходу на екологічно орієнтовані засоби виробництва шляхом отримання пільгових кредитних ресурсів з одночасним введенням прогресивної шкали оподаткування для тих господарюючих суб'єктів, які понаднормово забруднюють НПС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Паризька угода. Угоду ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text
2. Воронцова А.С., Демків Ю.М., Мартишко М.С. Системно-структурний аналіз екологічного оподаткування країн Європи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. № 6. С. 172–179; Екологічні податки у державних фінансах країн Європи URL: <https://ecolog-ua.com/news/ekologichni-podatky-u-derzhavnyh-finansah-krayin-uevgoru?form=MG0AV3>; Карлін М. Проблеми й перспективи використання «зелених» фінансів територіальними громадами: світовий досвід та Україна. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1 (13). С. 148–156; Оводенко Т. Екологічний податок в Україні – 2022: зміни та спроможність виконати майбутні жорсткі вимоги і нормативи. *ECOBUSINESS*. Екологія підприємства. 2022. № 9. URL: <https://ecolog-ua.com/arhiv/zmist-no9-2022>; Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation [Електронний ресурс] / Paul Ekins. URL: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1>; Helen Devenney. Green Taxes in Operation [Електронний ресурс] / Helen Devenney and Matthew Parkes. URL: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/12-green-taxes-in-operation?showall=1>.
3. Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). URL: <https://www.oecd.org/en/topics/environmental-policies-and-evaluation.html>.
4. Булавінець В.М. Екологічне оподаткування як інструмент зелених фінансів. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. С. 3-4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/118.pdf.
5. Як працює екологічне оподаткування у світі? URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-pracuuye-ekologichne-opodatkuvannya-u-sviti>.
6. European Environment Agency. (2020). Air pollution in Europe. Retrieved from. URL: <https://www.eea.europa.eu/themes/air>.
7. Swedish Environmental Protection Agency. (2022). Climate Policy. Retrieved from URL: <https://www.naturvardsverket.se/en/climate-policy/>.
8. Case Study 3: Germany — European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/92-9167-052-9-sum/page006.html?form=MG0AV3>.
9. Environmental tax statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics#Environmental_taxes_in_the_EU.
10. Лазаришина І.Д., Олійник Л.А. Екологічне оподаткування в Європейському Союзі та Україні: тенденції й перспективи. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 175–180. URL: <http://ujae.org.ua/ekologichne-opodatkuvannya-v-uevropejskomu-soyuzi-ta-ukrayini-tendentsiyi-j-perspektyvy/?form=MG0AV3>.